

Müellif process telâkkisinin köklerini Héraclite'e kadar götürüyor. Bugünkü ilim çerçevesi içinde içtimalî process'in çok şekilli manzarası vardır. Burada içtimalî değişmeler, icad ve ibda', teknik ve cemiyet, icadın karakterleri ve tesirleri, içtimalî değişmelerin sür'atleri arasındaki farklar ve bu meseledeki muhtelif görüşler tetkik edilmektedir. İçtimalî ibda' ve değişmede taklid nazariyesi ile tarihî maddeciliğin görüşü ve bunların münakaşası yapıldıktan sonra Benjamin Kidd ve bilhassa Mc Iver'in yeni sosyolojileri üzerinde durulmaktadır. Sekizinci fasıl içtimalî process'de medeniyete tahsis edilmiştir. Son fasıl içtimalî process içinde *milliyetin* esaslarına aittir. Burada milliyet hakkındaki muhtelif nazariyeleri gözden geçiren Abd-al-Fattah İbrahim milletlerin teşekkülü ve milletten doğan bugünkü meseleleri tetkik etmektedir.

ABU KHALDUN SÂTI-AL-HUSRÎ: NAŞV AL-FİKRAT AL-QAVMÎYA, Matbaat-al-Risâla, Al-Kâhira, 1951, shf. 239. —

Osmanlı İmparatorluğunun İstanbuldaki son Maarif müdürü Sâti bey, Arab devletlerinin teşekkülü üzerine, otuz senedenberi ırkan bağlı olduğu bu memleketlerde çalışmaktadır. Fikir hayatımıza terbiye, etnografya, psikoloji kitapları ile hizmet eden, Çocuk yuvası adıyla ilk defa faal mektep tecrübesini yapan ve pek çok talebe yetiştiren Sâti bey, Irak, Suriye ve Mısırda çalıştığı son otuz yıl içinde de bir çok eserler vermiştir. Bunlardan İbn Khaldun hakkındaki iki cildlik eserini (Beyrut, 1943), Statistiğe dair bir kitabını (Bağdat, 1939), Suriye maarifinin islahına ait takrirlerini (Dimişk, 1944 - 45), Terbiye ve talim mecellesi adlı beş cildlik kitabını (Bağdat, 1928 - 1932), Tedris usulüne dair bir kaç eserini (Beyrut, 1948), nihayet «*İlim, ahlâk ve medeniyet*», «*Tarih ve cemiyet*» adlı (1951) yeni eserlerini zikretmeliyiz. Son eserlerinden biri de burada bahsettiğimiz «*Milliyet fikrinin inkişafı*» adlı kitaptır. Bu eser müellifin Fuad I. Üniversitesi Edebiyat fakültesinin daveti üzerine Kahire Coğrafya cemiyeti salonunda verdiği konferanslardan ibarettir.

Sâti al-Husrî milliyet fikrinin doğuşuna dair umumî mütalealarla mevzua giriyor. Bundan sonra Almanyada, Balkanlarda, Türkiyede ve Arab memleketlerinde milliyet fikrinin inkişafını ayrı birer fasılla anlatıyor. Burada bilhassa bizi ilgilendiren Türkiyede ve Arab memleketlerindeki milliyet hareketleridir. «*Osmanlı Türklerinde milliyet fikrinin inkişafı*» başlığını taşıyan fasılda B. Sâti tarihimizin ilk devirlerine kadar iniyor: «*Türkler yer yüzünde en çok yayılmış olan büyük kavimlerden biridir. Onlardan Batı kolu Anadolu'da Doğu kolu da Çin Türkistanında yerleşmiştir. Türkler Asyanın muhtelif kısımlarında, tarihin türlü çağlarında bir çok devletler kurdular. Bu devletlerden bazılarının hududu Avrupadan daha büyüktü. Bu devletlerden çoğu erkenden inkıraz ettiği halde yalnız Osmanlı devleti yakın zamanlara kadar istiklâlini muhafaza etmişti. Türk unuru her tarafta istiklâlini kaybettiği halde, sırf bu devlette müstakil kalmıştı. Ben burada bütün Türk kavimlerinden değil, yalnız Osmanlı Türklerinden bahsedeceğim.*» diyor.

B. Sâti bu İmparatorlukta uzun müddet din ve milletin aynı mânaya geldiği-

ni işaret ettikten sonra, Gülhane hattı hümayunundanberi azınlıklara verilen hürriyet ve müsavat üzerine ve Avrupa tesirile bu kavimlerde birer birer milliyet fikrinin uyandığını, ayrılma arzularının başladığını, bunun neticesi ve reaksiyonu olmak üzere nihayet Türklerde «kavmiyet» duygusunun doğduğunu söylüyor.

Milliyet fikrinin uyanışında başlıca şu merhaleleri ayırıyor: 1) Tanzimattan Meşrutiyete kadar olan devir (1875 - 1908), 2) Meşrutiyetten Cumhuriyetin ilânına kadar olan devir (1908 - 1922), 3) Cumhuriyet devri. Birinci devirde Garp Türklerinde milliyet hareketleri henüz zayıftı. Ancak bazı edib ve mütefekkirlerin eserlerinde görünmeye başlamıştı. Fikri ve siyasî hayata yayılmamıştı. Fakat ikinci devrede milliyetçilik hareketi açıkca meydana çıktı. Bu fikirde olanlar bir cihetten fikri hazırlamak, diğer cihetten yaymak için gayretler sarfettiler. Cemiyetler kurdular, dergiler neşrettiler. Edebiyat ve şiir milliyetçiliği ifade eden bir şekil aldı. Fakat başlangıçta diğer cereyanlarla mücadeleye mecbur oldular. Çünkü islâmcılar milliyetçilik hareketinin aleyhinde idiler. Nitekim Osmanlılar da onlara karşı geldiler. Bu zıd fikirler Meşrutiyetin sonlarına kadar mücadeleye devam etti. Fakat Osmanlı İmparatorluğunun parçalanması ve Cumhuriyetin teşekkülü ile milliyetçilik fikri gerçekleşti. Bundan sonra milliyetçilik tam bir kültür hareketi şeklini aldı ve başlıca şu istikametlerde inkişaf etti: 1) Lûgat ve edebiyatın Türkleşmesi: bu hareket daha Ziya Paşa zamanında başlamıştı. Z. Gökalp ile beraber sistemleşti ve hızlandı. Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) zamanında mutlak tasfiye ve tam türkçeleşme cereyanı şeklini aldı. Fakat bu son hareket ifratları yüzünden bazı garabetlere düştü: arabca ve farsca kelimeleri atarak yerine frenkçelerini koydu. Ancak bu ifratların yürüyemeyeceğini görerek Atatürk tekrar itidale dönmeyi temin eden «Güneş - Dil» nazariyesini ileri sürdü. 2) Şiirde Türkleşme; 3) Tarihte Türkleşme; 4) Siyasette Türkleşme hareketleri onu takip etti.

J. LECLERQ: *INTRODUCTION À LA SOCIOLOGIE*, Louvain, 1948, pp. 267. —

Louvain Üniversitesi profesörlerinden J. Leclercq «Hukuk ve Cemiyetin temeli», «Halk cemaati», «İbadetlere ait tecrübi anket tetkiki» gibi sosyolojiye ait bazı eserlerin müellifi olan bir katolik yazardır. Louvain Üniversitesinin de bir katolik müessesesi olduğu düşünülecek olursa, bu sosyoloji kitabının dinî peşin hükümlerle yazılmış olduğuna hemen hüküm edilebilir. Vâkıa Leclercq tam bir katoliktir, fakat eserinde ilim zihniyetini bıraktığına dair bir alâmet yoktur. Müellif bütün bu nevi manüellerde olduğu gibi mevzua sosyolojiden önceki felsefi hazırlıkla giriyor ve içtimaî felsefenin köklerini Grek'lere kadar götürüyor. Fakat Comte geleneğine bağlı kalmadığı için ondan sonraki sosyoloji mektepleri üzerinde ısrarla duruyor. Bunlar arasında tecrübeci Le Play mektebine hususî bir mevki veriyor. Fransada Durkheim, Almanyada Tönnies, Simmel, Von Wiese, Amerikada H. C. Carey, Mc Dougall, Cooley, ilh.. yeni sosyoloji hareketlerini temsil etmektedirler. Müellif Fransız ve Alman mekteplerinin nazariyeciliğine mukabil Amerikan sosyoloğlarının tecrübeciliğinden öğerek bahsediyor.